

Radosław Pośnik, Piotr Pośnik

O zakresie kryminalizacji przestępstw dłużniczych: podmiot przestępstwa

Palestra 58/3-4(663-664), 92-100

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O ZAKRESIE KRYMINALIZACJI PRZESTĘPSTW DŁUŻNICZYCH. PODMIOT PRZESTĘPSTWA

WPROWADZENIE

We współczesnych realiach gospodarczych, gdzie relatywnie duża liczba przedsiębiorstw zagrożona jest upadłością, zyskują na znaczeniu regulacje prawnokarne zabezpieczające obrót przed działaniami niełojalnych partnerów gospodarczych. Stanowią one często ostatni możliwy sposób reakcji prawnej, w szczególności gdy zawiodą środki leżące w gestii innych niż prawo karne dziedzin prawa. Do takiej grupy przepisów zalicza się zakazy karne określone w art. 300 § 1–3 k.k., art. 301 § 1–3 k.k. oraz w art. 302 § 1 k.k., które ze względu na podmiot przestępstwa nazywane bywają przestępstwami dłużniczymi. Przepisy te obowiązują w aktualnym kształcie od momentu wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r.¹, będąc jednak nieznacznie tylko zmienioną kontynuacją analogicznej regulacji przestępstw dłużniczych obowiązujących na gruncie ustawy o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów Kodeksu karnego z 1994 r.² Ta z kolei ustawa w dużej mierze została oparta na przepisach Kodeksu karnego z 1932 r.³ W piśmiennictwie zakazy te nazywane są również przestępstwami na szkodę wierzycieli. Nazwa ta jednak na gruncie przedmiotowego opracowania wydaje się być o tyle nietrafna, że obejmuje również pozostające poza zakresem omówienia przestępstwa z art. 302 § 2 k.k. i art. 302 § 3 k.k.

Ustawa z 1994 r. stanowiła odpowiedź ustawodawcy na rosnącą liczbę zachowań patologicznych w polskiej gospodarce na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Przestępstwa dłużnicze, będące istotną częścią ochrony karnoprawnej obrotu gospodarczego, miały zabezpieczać uzasadnione interesy wierzyciela przed niełojalnym dłużnikiem. Niestety, zarówno na gruncie ustawy o ochronie obrotu gospodarczego, jak i obecnie obowiązującego Kodeksu karnego, przepisy te nie były w stanie zrealizować postawionego im celu. Za główną przyczynę niedostatecznego zabezpieczenia interesów wierzycieli przez tę grupę przepisów uznaje się ich niejasne zredagowanie, z trudnym do określenia zakresem penalizacji. W konsekwencji zakazy karne opisane w art. 300 k.k., art. 301 k.k. i art. 302 § 1 k.k. nie znalazły, jak dotychczas, w praktyce wymiaru sprawiedliwości szerszego zastosowania.

¹ Dz.U. nr 88, poz. 553 ze zm., obowiązuje od 1 września 1998 r.

² Dz.U. nr 126, poz. 615 ze zm., obowiązywała do 31 sierpnia 1998 r., dalej: ustawa z 1994 r. albo ustawa o ochronie obrotu gospodarczego.

³ Dz.U. nr 22, poz. 165 ze zm., obowiązywał do 1 stycznia 1970 r., dalej: Kodeks karny z 1932 r.

1. PODMIOT PRZESTĘPSTWA

Do odpowiedzialności karnej na podstawie typów czynów zabronionych opisanych w art. 300 § 1-3 k.k., art. 301 § 1-3 k.k. oraz w art. 302 § 1 k.k., zaliczanych do grupy tzw. przestępstw indywidualnych (*delicta propria*), może zostać pociągnięty dłużnik lub podmiot odpowiedzialny zastępczo (art. 308 k.k.), który wypełniając znamiona konkretnego typu czynu zabronionego, pokrzywdzi wierzyciela. Wyjątkowo, w przypadku przestępstwa faworyzowania wierzyciela (art. 302 § 1 k.k.), skutek w postaci szkody po stronie wierzyciela nie będzie warunkiem zastosowania przepisu. W zakazie tym, jedynym spośród przestępstw dłużniczych typie czynu zabronionego o charakterze formalnym, mowa jest jedynie „o działaniu na szkodę wierzyciela”, sam skutek nie należy jednak do zespołu znamion⁴.

Sprawcą przestępstw dłużniczych może być tylko dłużnik, który ponosi odpowiedzialność osobistą, przy czym może ona mieć charakter zarówno nieograniczony, jak i ograniczony (ta ostatnia w praktyce stanowi raczej wyjątek). Nie poniesie odpowiedzialności karnej dłużnik, który wypełni znamiona któregośkolwiek z przestępstw dłużniczych, jeśli jego odpowiedzialność będzie miała charakter rzeczowy⁵. W takim przypadku niespełnienie świadczenia przez dłużnika nie doprowadzi do poszkodowania wierzyciela, ten zaspokoi się bowiem z rzeczy stanowiącej przedmiot zabezpieczenia. Tym samym po stronie wierzyciela nie powstanie szkoda w ogóle, albo w stopniu, który uzasadniałby sięgnięcie po sankcję karną. Inaczej należałoby oceniać zachowanie dłużnika w sytuacji, gdy jego odpowiedzialność będzie choć częściowo miała charakter osobisty, tzn. nie znajdzie pokrycia w przedmiocie zabezpieczenia.

Wątpliwości interpretacyjne na gruncie zagadnienia podmiotu przestępstw dłużniczych w sposób nierozłączny wiążą się z problemem zakresu kryminalizacji całego rozdziału XXXVI k.k. „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu”. Nie wystarczy odpowiedzieć na pytanie, jakie cechy musi posiadać dłużnik, aby ponieść odpowiedzialność na podstawie omawianych zakazów karnych. Na całe zagadnienie trzeba spojrzeć z szerszej perspektywy, kluczowe jest tu określenie zakresu ochrony całego rozdziału XXXVI k.k., w szczególności na podstawie rodzajowego przedmiotu ochrony oraz definicji obrotu gospodarczego. W pierwszej kolejności, jako tło dla analizy przedmiotowego zagadnienia, zostaną przedstawione wypracowane w piśmiennictwie oraz judykaturze poglądy na kwestię podmiotu przestępstw dłużniczych.

2. STANOWISKA DOKTRYNY I ORZECZNICTWA

Można wyróżnić cztery odmienne stanowiska odpowiadające na pytanie, w jakiej konfiguracji podmiotowej możliwe jest popełnienie przestępstw stypizowanych w art. 300 § 1-3 k.k., art. 301 § 1-3 k.k. oraz w art. 302 § 1 k.k. Koncepcje te opierają się

⁴ Odmienne R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciwko wierzycielom*, Warszawa 2001, s. 123-124.

⁵ J. Majewski, (w:) G. Bogdan, Z. Cwiągalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, tom III, Zakamycze 2004, s. 747; inaczej R. Zawłocki, *Przestępstwa*, s. 34.

na odmiennym rozumieniu pojęcia „obróć gospodarczy”, co w konsekwencji decyduje o zakresie kryminalizacji całego rozdziału XXXVI k.k. W części spośród tych poglądów autorzy przyznają ochronę jedynie konkretnym roszczeniom w ramach obrotu gospodarczego. Przedstawienie pokrótce tych stanowisk umożliwi zrozumienie istoty omawianego problemu. Wypracowane poglądy obejmują wszystkie możliwe konfiguracje pomiędzy stronami stosunku zobowiązaniowego w ramach obrotu cywilnego.

2.1. STANOWISKO PRZYJMUJĄCE, ŻE SPRAWCĄ PRZESTĘPSTWA DŁUŻNICZEGO MOŻE BYĆ TYLKO DŁUŻNIK PROFESJONALISTA W RELACJI DO WIERZycIELA PROFESJONALISTY ALBO NIEPROFESJONALISTY

Pierwsze spośród stanowisk, w nauce prawa karnego reprezentowane głównie przez J. Majewskiego i J. Skorupkę⁶, dopuszcza możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej wyłącznie dłużnika będącego przedsiębiorcą, który wypełniając znamiona jednego z przestępstw dłużniczych, pokrzywdził wierzyciela będącego profesjonalistą albo nieprofesjonalistą. Autorzy przyznają zatem ochronę roszczeniu wierzyciela, niezależnie od tego, czy posiada on przymiot profesjonalisty, przeciwko dłużnikowi-przedsiębiorcy.

Na podstawie rodzajowego przedmiotu ochrony rozdziału XXXVI k.k. i zasady subsydiarności prawa karnego J. Majewski argumentuje, że z zakresu ochrony typów czynów zabronionych opisanych w art. 300 § 1–3 k.k., art. 301 § 1–3 k.k. oraz w art. 302 § 1 k.k. należy wyłączyć zarówno relacje między nieprofesjonalistami (tzw. obrót powszechny), jak również roszczenie przedsiębiorcy względem nieprzedsiębiorcy. Autor podkreśla, że odmienna, szersza interpretacja, rozciągająca zastosowanie wymienionych powyżej zakazów karnych na działania dłużników-konsumentów przeciwko wierzycielom-przedsiębiorcom, wybiegałaby ponad kryminalnopolityczną konieczność, albowiem działanie nielojalnego dłużnika-nieprofesjonalisty przeciwko profesjonalście nie może doprowadzić do zachwiania bezpieczeństwa obrotu gospodarczego⁷. J. Majewski wskazuje także, że „trudno sobie wyobrazić, by nieuczciwe poczynania dłużnika-konsumenta obrócone przeciwko jego wierzycielowi-przedsiębiorcy mogły naruszyć bezpieczeństwo obrotu gospodarczego lub choćby wyłącznie interesy samego wierzyciela w stopniu, który uzasadniałby sięgnięcie po sankcję karną”⁸.

2.2. STANOWISKO PRZYJMUJĄCE, ŻE SPRAWCĄ PRZESTĘPSTWA DŁUŻNICZEGO MOŻE BYĆ DŁUŻNIK PROFESJONALISTA LUB NIEPROFESJONALISTA W RELACJI DO WIERZycIELA PROFESJONALISTY

Drugie z kolei stanowisko udziela ochrony stosunkom zobowiązaniowym pomiędzy przedsiębiorcą-wierzycielem a przedsiębiorcą-dłużnikiem oraz relacji pomiędzy przedsiębiorcą-wierzycielem a dłużnikiem-konsumentem. Od poprzedniego poglądu różni je fakt przyznania ochrony roszczeniu wierzyciela-profesjonalisty względem konsumenta (będącego potencjalnym sprawcą przestępstwa dłużniczego), a nie na odwrót.

⁶ J. Skorupka, *Wybrane aspekty przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu*, „Przeгляд Sądowy” 1999, nr 2, s. 55–59.

⁷ J. Majewski, (w:) A. Zoll (red.), *Kodeks*, s. 681–690.

⁸ Tamże, s. 687.

Powyższa koncepcja została wyrażona w postanowieniu Sądu Najwyższego z 20 listopada 2000 r.⁹, w którym przyjęto, że: „zagrożonym niewypłacalnością w rozumieniu art. 300 § 1 k.k. może być każdy dłużnik podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą”. W ocenie Sądu Najwyższego podmiotem przestępstwa udaremnienia lub uszczuplenia zaspokojenia wierzyciela przez zagrożonego niewypłacalnością dłużnika może być zatem każdy dłużnik, niezależnie od tego, czy prowadzi działalność gospodarczą, pod warunkiem jednak, że w każdym wypadku wierzyciel jest przedsiębiorcą. Spośród przedstawicieli nauki prawa karnego powyższe stanowisko znajduje poparcie jedynie w interpretacji przestępstw dłużniczych R. Górala¹⁰.

2.3. STANOWISKO PRZYJMUJĄCE, ŻE SPRAWCĄ PRZESTĘPSTWA DŁUŻNICZEGO MOŻE BYĆ KAŻDY DŁUŻNIK WYSTĘPUJĄCY W RELACJI DO KAŻDEGO WIERZycIELA

Według trzeciego, zakresowo najszerzego poglądu sprawcą tzw. przestępstw dłużniczych może być każdy dłużnik, którego zachowanie wypełni znamiona konkretnego typu czynu zabronionego. Fakt bycia przedsiębiorcą jest dla tej koncepcji pozbawiony znaczenia. W opinii autorów reprezentujących to stanowisko omawiane przepisy udzielają ochrony prawnokarnej wszelkim relacjom zobowiązaniowym, które powstały w tzw. obrocie cywilnym. Warto zaznaczyć, że jest to pogląd najszerzej akceptowany w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

Autorzy broniący powyższej koncepcji dotyczącej podmiotu przestępstw dłużniczych odwołują się często do wykładni językowej, w szczególności wskazując użycie przez ustawodawcę w przepisach art. 300–302 k.k. znamienia „niewypłacalność”. W ocenie autorów cecha ta może mieć zastosowanie w przypadku każdego dłużnika, co przemawia za rozszerzeniem kryminalizacji przestępstw dłużniczych na cały obrót cywilny¹¹. O. Górniok ponadto wskazuje, że przeciw wykładni zawężającej pojęcie dłużnika tylko do przedsiębiorcy przemawia okoliczność, że często dłużnicy niebędący profesjonalistami pozorują taki stan rzeczy dla zdobycia zaufania potencjalnego kontrahenta¹². Inny argument, jeszcze na gruncie ustawy z 1994 r., wskazywał Z. Ziobro, według którego przyjęcie innej koncepcji niż omawiana rodzi poważne wątpliwości na tle zasady równości wobec prawa. Taki stan rzeczy autor porównuje do obowiązującego w prawie socjalistycznym zróżnicowania ochrony prawnokarnej mienia zależnie

⁹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z 20 listopada 2000 r., I KZP 31/00, OSP 2001, nr 5, poz. 75.

¹⁰ R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1998, s. 396.

¹¹ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2007, s. 580; podobnie J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 568; A. Michalska-Warias, (w:) T. Bojarski (red.), A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 652.

¹² O. Górniok, *Komentarz do kodeksu karnego*, Warszawa 2003, s. 106–107. Według O. Górniok uzasadnienia omawianego poglądu możemy szukać w motywach do Kodeksu karnego z 1932 r. – gdzie autorzy tłumaczyli taki, odmienny niż w prawie karnym państw zaborczych, stan rzeczy w sposób następujący: „życiem handlowym i spekulacją zajmują się ludzie niebędący kupcami. Zaciągają też długi, których nie są w stanie spłacić. Nowożytnie ustawodawstwa odrzucają rozróżnienie tego rodzaju i tworzą po prostu jednolite ogólne pojęcie działania na szkodę wierzycieli, bez względu na to czy dłużnik jest kupcem, czy nim nie jest” (zob. O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2000, s. 58–59). Przeciwnicy tego poglądu zauważają, że mimo iż ustawa z 1994 r. nawiązywała do Kodeksu karnego z 1932 r., to przedmiotem ochrony tamtych przepisów był interes wierzyciela, a nie pewność obrotu gospodarczego [zob. J. Majewski, (w:) A. Zoll (red.), *Kodeks*, s. 749–750].

od formy własności¹³. Pogląd ten został także poparty przez Sąd Najwyższy w uchwale z 26 listopada 2003 r.¹⁴

3. RODZAJOWY PRZEDMIOT OCHRONY ROZDZIAŁU XXXVI K.K. JAKO GRANICA KRYMINALIZACJI PRZESTĘPSTW DŁUŻNICZYCH

Poza opisanymi powyżej trzema stanowiskami, odmiennie określającymi podmiot przestępstw dłużniczych i tym samym decydującymi o zakresie kryminalizacji omawianych zakazów karnych, można wyróżnić czwarte stanowisko¹⁵. Zgodnie z tym poglądem zakres ochrony przestępstw dłużniczych powinien być ograniczony do relacji między podmiotami, z których przynajmniej jeden jest przedsiębiorcą.

Przedstawiony pogląd podstawowe znaczenie przypisuje systemowym i celowościowym regułom wykładni, zważając przede wszystkim na to, że część szczególna Kodeksu karnego stanowi usystematyzowaną całość, rządzącą się zasadami istotnymi dla wykładni poszczególnych typów czynów zabronionych. Pogląd ten ponadto uwzględnia fakt, że umowy zobowiązaniowe stanowiące podstawę ewentualnej odpowiedzialności karnej dłużnika ze swej istoty mają przymiot umów dwustronnie zobowiązujących.

Systematyka części szczególnej Kodeksu karnego została oparta na kryterium jednorodności chronionych dóbr prawnych. Oznacza to, że racjonalny ustawodawca świadomie umieścił konkretne typy czynów zabronionych w konkretnych rozdziałach Kodeksu karnego, determinując tym samym ich przedmiot ochrony. W konsekwencji przestępstwa umieszczone w jednym rozdziale Kodeksu karnego zasadniczo godzą w dobra prawne jednego rodzaju. Zakres ochrony konkretnego zakazu karnego jest wyznaczany przez rodzajowy przedmiot ochrony wskazany przez ustawodawcę w tytule rozdziału, w którym przepis został umieszczony¹⁶. Przedmiotem ochrony przestępstw umieszczonych w rozdziale XXXVI k.k. jest obrót gospodarczy¹⁷.

Przenosząc powyższe uwagi na grunt przestępstw dłużniczych, trzeba uznać, że zakres ochrony poszczególnych typów czynów zabronionych ograniczony został do zachowań przestępnych podjętych w granicach obrotu gospodarczego¹⁸. Co ważne, pod pojęciem „obrotu gospodarczego” należy rozumieć stosunki prawne pomiędzy podmio-

¹³ Z. Ziobro, *Przestępstwa na szkodę wierzyciela – kontrowersje interpretacyjne*, Prok. i Pr. 1996, z. 10.

¹⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z 26 listopada 2003 r., I KZP 32/03, OSP 2004, nr 7–8, poz. 103.

¹⁵ Koncepcja ta znajduje poparcie w postanowieniu Sądu Najwyższego z 3 czerwca 2002 r., II KKN 220/00, LexPolonica nr 391688. Na podobnym stanowisku stanął także R. Zawłocki, opowiadając się za takim zakresem podmiotowym omawianych przepisów, gdzie stosunek łączący dłużnika z wierzycielem ma charakter związku gospodarczego (zobacz R. Zawłocki, *Przestępstwa*, s. 34).

¹⁶ Wyjątek stanowi rozdział XXXII k.k.

¹⁷ Ujmując rzecz precyzyjnie, należy stwierdzić, że przedmiotem ochrony rozdziału XXXVI k.k. są zasady rządzące prawidłowością obrotu gospodarczego.

¹⁸ Każde z przestępstw dłużniczych godzi w dobro prawne, jakim jest obrót gospodarczy, przy czym przedmiotem zamachu nielojalnego dłużnika są zarówno uzasadnione interesy majątkowe wierzyciela, jako strony stosunku zobowiązaniowego, jak i pewność obrotu gospodarczego, która jest wartością ponadindywidualną. Poszczególne przestępstwa na szkodę wierzycieli chronią zatem nie tylko wierzyciela będącego stroną stosunku prawnego, ale także innych uczestników obrotu gospodarczego.

tami, z których przynajmniej jeden jest przedsiębiorcą¹⁹. Bez znaczenia jest jednak to, która ze stron stosunku zobowiązaniowego jest profesjonalistą. Poza zakresem ochrony rozdziału XXXVI k.k. znajduje się zatem tzw. obrót powszechny, czyli stosunki prawne między nieprofesjonalistami.

Wyprowadzone tu wnioski wykluczają możliwość zaakceptowania trzeciego spośród przedstawionych wyżej stanowisk dotyczących podmiotu przestępstw dłużniczych („sprawcą przestępstwa dłużniczego może być każdy dłużnik występujący w relacji do każdego wierzyciela”), skoro pogląd ten dopuszcza możliwość popełnienia omawianych przestępstw w relacji między nieprofesjonalistami. Można przypuszczać, że ustawodawca wyłączył spod ochrony omawianych zakazów karnych relacje prawne pomiędzy nieprofesjonalistami dokonywane w ramach tzw. obrotu powszechnego, ze względu na brak zagrożenia dla wartości ponadindywidualnych, uznając, że w takiej sytuacji wystarczająca jest ochrona, którą gwarantują inne gałęzie prawa, w szczególności zaś prawo cywilne²⁰. Taki wniosek opiera się na obecnej w polskim systemie prawa zasadzie subsydiarności, rozumiejącej prawo karne jako *ultima ratio*. Zasadę tę, choć nie została wyrażona wprost w Kodeksie karnym ani w ustawie zasadniczej (umieszczona jest ona jedynie w preambule do Konstytucji), uznaje się za podstawową zasadę konstytucyjną²¹. Trybunał Konstytucyjny uznał zasadę subsydiarności za wiążącą dyrektywę interpretacyjną²².

Odnosząc się na gruncie definicji obrotu gospodarczego do pozostałych poglądów, czyli koncepcji pierwszej – przyjmującej, że sprawcą może być dłużnik-profesjonalista w relacji do wierzyciela-profesjonalisty albo nieprofesjonalisty, oraz koncepcji drugiej – przyjmującej, że sprawcą może być dłużnik-profesjonalista lub nieprofesjonalista w relacji do wierzyciela-profesjonalisty, wypada zauważyć, iż koncepcje te pomijają kwestię kluczową dla oceny przedmiotowego zagadnienia. Zdecydowana większość zobowiązań ma charakter dwustronnie zobowiązujący, każda strona stosunku zobowiązaniowego występuje w podwójnej roli wierzyciela i dłużnika. Nie ma zatem znaczenia, który podmiot posiada przymiot profesjonalisty. Pominięcie tej, jakże istotnej, okoliczności umożliwiło autorom wyprowadzenie interpretacji zakazów karnych, które

¹⁹ W podręczniku prawa handlowego możemy przeczytać, że obrót gospodarczy charakteryzuje się tym, że „co najmniej jeden z jego uczestników jest zobowiązany w stosunku do innych uczestników z tej racji, iż prowadzi w sposób trwały i zawodowy działalność gospodarczą, zaś świadczenie dóbr i usług dla innych uczestników obrotu jest wynikiem tej działalności” (zob. K. Kruczalak, *Prawo handlowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 21). Dla zobrazowania występujących w warunkach gospodarki rynkowej stosunków podmiotowych warto przytoczyć doktrynalny podział obrotu gospodarczego, zgodnie z którym obrót gospodarczy *sensu stricto* to stosunki prawne między przedsiębiorcami. Obrót gospodarczy nazywany obrotem konsumenckim to stosunki prawne między przedsiębiorcą po jednej stronie a konsumentem po drugiej. Te dwa ujęcia łącznie stanowią tzw. obrót gospodarczy w ujęciu szerokim. Ostatnią kategorią obrotu jest obrót cywilny. W takim ujęciu obrotu gospodarczego obojętna jest kwalifikacja podmiotów stosunków prawnych, byle tylko mogły one być stronami stosunku cywilnego. Zakres ostatniej definicji zawiera w sobie obrót gospodarczy w ujęciu szerokim oraz ponadto tzw. obrót powszechny, czyli stosunki prawne między nieprofesjonalistami [por. W. J. Katner, (w:) A. Kappes, W. J. Katner (red.), U. Promińska, W. Robaczyński, A. Rzetelska, Z. Świdorski, *Prawo cywilne i handlowe w zarysie*, Zakamycze 2006, s. 26].

²⁰ A. Liszewska, W. Robaczyński, *O karaniu niesumiennej dłużników*, „Kontrola Państwowa” 1999, nr 3, s. 68.

²¹ Szerzej S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, s. 90.

²² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 8 maja 2002 r., K 29/00, OTK ZU 2002, nr 3A, poz. 30.

przynają ochronę jedynie wybranym roszczeniom. Nie można zgodzić się z przyznaniem ochrony tylko wierzycielowi konsumentowi przeciwko dłużnikowi profesjonalistacie (stanowisko pierwsze) albo ochrony tylko wierzycielowi profesjonalistacie przeciwko dłużnikowi, który jest konsumentem (stanowisko drugie), nie przyznając takiej ochrony w przypadku odwrotnych konfiguracji.

O celowym zawężeniu przez ustawodawcę zakresu podmiotowego omawianych przepisów tylko do obrotu gospodarczego – z wyłączeniem tym samym relacji między nieprofesjonalistami – może świadczyć także porównanie obecnej regulacji przestępstw dłużniczych z analogiczną regulacją zawartą w Kodeksie karnym z 1932 r. Przedmiotem ochrony przestępstw dłużniczych zawartych w międzywojennym Kodeksie karnym, w rozdziale zatytułowanym „Przestępstwa na szkodę wierzyciela”, były interesy każdego wierzyciela, niezależnie od tego, czy którakolwiek ze stron stosunku zobowiązaniowego posiadała przymiot profesjonalisty, czy nie. W Kodeksie karnym z 1997 r. ustawodawca zrezygnował z takiego rozwiązania, umieszczając omawiane przepisy w rozdziale pt. „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu”. Okoliczność ta świadczy o celowym zawężeniu zakresu kryminalizacji omawianych zakazów karnych. Gdyby bowiem ustawodawca chciał chronić za pomocą prawa karnego dobra prawne wszystkich wierzycieli, to stworzyłby wówczas oddzielny rozdział, tak jak to miało miejsce w Kodeksie karnym z 1932 r.²³

Na marginesie warto wskazać, że przyjęcie w praktyce opisanej powyżej koncepcji, ograniczającej zakres kryminalizacji przestępstw dłużniczych tylko do obrotu gospodarczego, wiązałoby się z koniecznością „uporządkowania” całego rozdziału XXXVI k.k., tak aby rodzajowy przedmiot ochrony stanowił drogowskaz ułatwiający interpretację wszystkich zawartych w nim zakazów karnych²⁴.

4. ROZSZERZENIE ZAKRESU KRYMINALIZACJI PRZESTĘPSTW DŁUŻNICZYCH NA PODSTAWIE ART. 308 K.K.

Do przestępstw dłużniczych znajduje zastosowanie art. 308 k.k.²⁵, zawierający klauzulę umożliwiającą pociągnięcie do odpowiedzialności karnej tzw. podmiotów odpowiedzialnych zastępczo. Choć przepis w swojej treści odnosi się do całego rozdziału „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu”, to faktycznie będzie miał on zastosowanie tylko do czynów, w których podmiotem przestępstwa może być dłużnik albo wierzyciel, to jest do art. 300–302 k.k.

Rozszerzenie kręgu możliwych sprawców przestępstw na szkodę wierzycieli na pod-

²³ J. Majewski, (w:) A. Zoll (red.), *Kodeks*, s. 745.

²⁴ Należałoby między innymi przenieść art. 296b k.k., przykładowo, do rozdziału XXXV k.k. „Przestępstwa przeciwko mieniu” oraz utworzyć poza rozdziałem XXXVI k.k. typ czynu zabronionego analogiczny do art. 296 k.k., który chroniłby relacje między nieprofesjonalistami, i to najlepiej bez ograniczania wysokości poniesionej przez pokrzywdzonego szkody.

²⁵ Artykuł 308 k.k. stanowi, że „za przestępstwa określone w tym rozdziale odpowiada jak dłużnik lub wierzyciel, kto, na podstawie przepisu prawnego, decyzji właściwego organu, umowy lub faktycznego wykonywania, zajmuje się sprawami majątkowymi innej osoby prawnej, fizycznej, grupy osób lub podmiotu niemającego osobowości prawnej”.

stawie art. 308 k.k. nie zmienia ich indywidualnego charakteru. Relacja zobowiązaniowa łącząca dłużnika z wierzycielem także w tym przypadku musi mieć charakter związku gospodarczego. Wierzyciel lub dłużnik *sensu stricto* musi posiadać przymiot profesjonality. Odpowiedzialność sprawcy czynu jest niezależna od odpowiedzialności rzeczywistego dłużnika²⁶ i może ją ponieść na podstawie tego przepisu każdy, o ile posiada ogólne cechy podmiotu zdolnego ponosić odpowiedzialność karną²⁷. W przypadku popełnienia przestępstw dłużniczych klauzula zawiera samoistną podstawę prawną odpowiedzialności karnej osoby wskazanej w art. 308 k.k. Oznacza to, że możliwe jest w określonych przypadkach pociągnięcie do odpowiedzialności wyłącznie osoby odpowiedzialnej zastępczo (co będzie miało miejsce w szczególności, gdy dłużnik jest jednostką organizacyjną). Możliwe jest także pociągnięcie do odpowiedzialności osoby odpowiedzialnej zastępczo razem z dłużnikiem zastępowanym, za którąkolwiek z postaci przestępnego współdziałania – współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, sprawstwo przez polecenie, podżeganie lub pomocnictwo²⁸. Odpowiedzialność zastępcza powstanie jednak pod warunkiem, że dłużnik *sensu stricto* będzie posiadał cechy wskazane w określonym zakazie karnym. Przykładowo, w przypadku art. 300 § 1 k.k. dłużnik ten musi znajdować się w sytuacji „grożącej mu niewypłacalności lub upadłości”. Podmiot odpowiedzialny zastępczo musi zaś wypełnić znamiona danego typu czynu zabronionego.

PODSUMOWANIE

W praktyce wymiaru sprawiedliwości najszerzą akceptację znalazła koncepcja, która przyznaje ochronę prawnokarną wszelkim relacjom zobowiązaniowym w ramach tzw. obrotu cywilnego. Jest to jednak pogląd stojący w sprzeczności ze wskazanymi powyżej argumentami, przede wszystkim marginalizujący rodzajowy przedmiot ochrony rozdziału XXXVI k.k., który w tym przypadku powinien decydować o zakresie kryminalizacji poszczególnych zakazów karnych. W konsekwencji zakres ochrony przestępstw dłużniczych powinien być ograniczony do relacji między podmiotami, z których przynajmniej jeden jest przedsiębiorcą. W świetle ustaleń dotyczących charakteru zdecydowanej większości stosunków zobowiązaniowych trudno także znaleźć uzasadnienie dla stosowania pozostałych dwóch poglądów, które przyznają ochronę – poza obrotem gospodarczym *sensu stricto* – jedynie konkretnym roszczeniom w ramach obrotu gospodarczego.

Warto zauważyć, że zmiana linii orzecznictwa na gruncie przestępstw dłużniczych, dokonana nawet zgodnie z bronionym w pracy stanowiskiem, nie miałaby większego sensu z tego powodu, iż przepisy art. 300 § 1–3 k.k., art. 301 § 1–3 k.k. i art. 302 § 3 k.k. obarczone są wieloma innymi błędami, które utrudniają ich stosowanie w praktyce. Przepisy te zawierają między innymi trudne do zinterpretowania znamiona ocenne „wielu” i „kilku”. Jedynym możliwym rozwiązaniem problemu wydaje się być znowelizowanie całej grupy przestępstw dłużniczych. W takiej sytuacji warto byłoby rozważyć

²⁶ M. Bojarski, *LexPolonica*, teza do art. 308 k.k.; podobnie J. Majewski, (w:) A. Zoll (red.), *Kodeks*, s. 873.

²⁷ R. Zawłocki, *Przestępstwa*, s. 31; podobnie R. Góral, *Kodeks*, s. 489–450.

²⁸ J. Majewski, (w:) A. Zoll (red.), *Kodeks*, s. 873.

możliwość wzięcia pod uwagę wskazanych w pracy argumentów. Znowelizowanie tej grupy przepisów wpłynęłoby bez wątpienia w sposób znaczący na jakość zabezpieczenia obrotu gospodarczego. Przede wszystkim zredagowane w sposób jasny zakazy karne oddziaływałyby na uczestników obrotu prawnego w sposób prewencyjny, nie tylko bowiem prawnicy (po dogłębnej analizie), ale także przedsiębiorcy i konsumenci byłiby w stanie odróżnić zachowania karalne od dozwolonych.

Summary

Piotr Pośnik, Radosław Pośnik

DEBTOR'S CRIME – LIMITS OF PENALIZATION
AND SUBJECT OF THE CRIME

This study is aimed at showing interpretation of a legal issue of perpetrator of debtor's crimes (described in art. 300 § 1–3, art. 301 § 1–3 and art. 302 § 1 of Polish Penal Code), in particular on the basis of system and functional rules of interpretation, and in consequence at defining the scope of criminalization of these crimes. Such interpretation of these crimes allows drawing conclusions, which in authors' opinion should be taken into consideration in practice and in the course of amendment process. The paper shows also views of doctrine and jurisdictions on this issue.

KEY WORDS: debtor's crime, crime to the detriment of creditor, perpetrator of crime, scope of criminalization of debtor's crimes, scope of criminalization of crimes to the detriment of creditor

POJĘCIA KLUCZOWE: przestępstwo dłużnicze, przestępstwo na szkodę wierzyciela, podmiot przestępstwa, zakres kryminalizacji przestępstw dłużniczych, zakres kryminalizacji przestępstw na szkodę wierzyciela